

Зоран ЛАКИЋ*

СТВАРАЛАЧКА КРИТИКА И МЕДИЈИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Стваралачка критика увијек и свуда има значајну улогу у развоју средине и друштва, и посебно када је у питању образовање, култура и наука. Она је, по правилу, неопходан пратилац ових и оваквих активности, мотивише дух и спречава погубну затвореност тако карактеристичну и опасну за мале средине. Усмјерава и каналише стваралаштво – ако објективно и стручно вреднује резултате. Утолико је кориснија и ефикаснија уколико се правовремено и ефикасно одупире носиоцима власти, који по природи ствари – желе све да ставе под своје у смислу познате крилатице *Pro domo sua*.

Прије десет и више година, промовишући историјски часопис, који сам уређивао, замолио сам мас-медије да обавјештавају јавност да смо стигли пред њен објективни суд. А богами и да неке текстове преузимају и тако популаришу. Такав однос мас-медија биће од велике користи свима који су окренути науци. Искуства неких развијених средина хтио сам да примијеним и код нас.

Чињеница је да су медији из године у годину, углавном, слиједили такву политику. Објављени су бројни фељтони који су најављивали долазак нових књига. Многи научни скупови, округли столови и друге популарне трибине – пропраћене су специјалним радио и ТВ емисијама. Посебно се то односи на тадашње активности које су се одвијале у ЦАНУ. Промовисана су нова издања са пуно информативних података о књизи и аутору. Сувишно је говорити колико је то приближило духовне вриједности широкој читалачкој публици. Најзад, колико је позитивно дјеловало на подизање нивоа образовне културе читалаца. У крајњем смислу био је то допринос и афирмацији нових научних сазнања и остваре-

* Редовни члан ЦАНУ

ња. У обрнутом смислу медији су освајали повјерење јавности и афирмисали се као објективни и неопходни.

Као и многа европска друштва, поготово из некадашњег источно-европског блока, и друштво Црне Горе данас се налази у неминовној транзицији, која открива све његове слабости које се јављају као колатерална штета са несагледивим посљедицама. Једна од њих је и затвореност простора, из чега произилази свака друга затвореност бројних друштвених сегмената. Тиме се отварају врата бројним негативним посљедицама.

Општа криза која је захватила друштво угрозила је, па и запријетила независном новинарству. Оно је много мање независно од судства, о чему се отворено и све више говори. Новинарство никада није било изложено већим притисцима политичке елите; то се посебно односи на тзв. државне медије. Ако се не може онако како уредник каже – спрема се отказ. А у реду за запослење чека их пуно. При томе се мора имати у виду да је отказ често опаснији од Бин Ладена. У дневном листу *Дан* од 10. XII 2006. године, на стр. 12, читам сљедећу вијест: „У Никшићу се убио човјек, након што је добио отказ.”

Ништа бољи положај није ни у приватним медијима. Њихови власници се додворавају политичкој елити – да би опстали на медијском простору. Јавност је тако изложена јаком медијском притиску, што вишеструко штети управо медијима. На тај начин се стварају прво подјеле а затим екстремни, да би се сачувала освојена позиција. На обје екстремне стране има изврсних професионалаца. Али они не могу промијенити ни свој положај у средини, каквих је случајева раније било и каквих има и сада – али не код нас, јер у новој средини не би били подобни. Дакле, стручност и критичност немају предност, – већ подобност и ружна ријеч за неистомишљенике. Подсјећам на мисао филозофа Чомског: „Истина је оно што не пише у новинама и чега нема на ТВ – екранима”.

А вријеме у коме живимо управо тражи достојанствен став и бритку ријеч, критичан однос према актуелној стварости. У име бољитка друштва и општег напретка. Не можемо да бирамо вријеме. Оно једноставно долази ненајављено, често и као бура. Не каже се залуду да без добре опозиције, нема ни добре власти. Без критичког новинарства, нема напретка ни у области културе, образовања и науке. Врхунац притиска на независно новинарство био је фамозни списак стваралаца који су подобни и оних који нису подобни, односно тема о којима се може писати и оних других о којима се препоручује ћутање. Неки медији су дигли глас против такве државне интервенције, али је то био усамљени глас,

глас који се брзо изгубио у пустињи. Са задовољством ћу навести ријечи једног новинара, увјерен да их има више, које су такође, недавно објављене у дневном листу"... Било је задовољство (некада) ићи на посао и са собом носити радост новинарства. На другој страни – својом одлучношћу и ставом отварао сам доста фронтита против себе, против великог дијела властите средине, против лажи, лицемјерја, свеколике загађености и сваке власти. Уосталом, *дужност новинара је да свједочи о својој времену и буде поштен пред чињеницама, да буде господар своје воље и слуга своје савјести. Био сам свједок времена а свједок не смије да лаже*".

Наведени примјер је изнесен да свједочи о силини притиска на независно новинарство у Црној Гори.

Евидентно је да многе редакције имају своје сараднике, што је добро, и да затварају врата другим ствараоцима, што није добро. Најгоре је у свему што су критеријуми одабира извршени по основу политичке подобности. Усудићу се да кажем да се иде у недозвољену крајност – па су неки ствараоци третирани као *persona non grata*. На тај начин сије се разорна мржња и подстичу се неконтролисани псовке, увреде и клевете, што одудара од традиције народа, са којом се ваља пажљивије опходити. Од таквог приступа може се имати тренутна политичка корист, али – сасвим извјесно и трајна стваралачка штета – по друштво у цјелини, по афирмацију Црне Горе као самосталне државе у међународном окружењу.

Наравно да се очекују конкретни примјери, који ће изостати у овој верзији саопштења због ограниченог времена за излагање. Само ради илустрације реченог навешћу пар примјера структурираних у три групе: први су они из рада ЦАНУ, затим они који се односе на историографију. И најзад, примјери из личног искуства.

ЦАНУ је само у овој години организовала шест научних скупова, пет округлих столова, двије промоције нових издања, 18 научних трибина, радила је на 15 научних пројеката и 22 научне теме. Коначно, објавила је 15 нових издања, а до краја године се очекује још пет – која су припремљена за штампу. Аутори су ствараоци са високим научним рејтингом. Обрађиване су теме за које кажемо да су од животног значаја. Набројаћу неке од њих: *Хидроенергетски потенцијали Црне Горе, Структура развоја енергетике Црне Горе до 2025, Стратегија развоја саобраћаја, Алтернативни извори енергије и могућност њихове примјене у будућности, Достигнућа и перспективе развоја савремене урологије, Демографска кретања и популациони проблеми у Црној Гори, Реформе и економска политика у документима и пракси Црне Горе, Устав за Књаже-*

вину Црну Гору од 1905. године у свом времену, Уставни систем и законодавство Црне Горе, Развој науке у Црној Гори, Књижевност Црне Горе итд. Умјесто даље анализе – поставићу питање: колико је о свему овоме писано и како? ЦАНУ је институција од посебног државног и националног интереса, како су третиране сличне институције у свим државама свијета. Знамо да се преко добрих информација формира мишљење о свему, у овом случају о институцији, затим о науци а потом и о појединцима. Када је ријеч о појединцима – члановима ЦАНУ – ваља рећи да је њихов рад још обимнији и научно разноврснији. Неки од њих су објавили и до 40 посебних издања од којих само 2-3 у ЦАНУ. Други су, пак, објавили и 20 посебних издања – само једно у ЦАНУ. Има их, такође, који су стекли велики међународни углед и пуну научну афирмацију – превођени су на свјетске језике, а у ЦАНУ тек објављују прву књигу. Слична је ситуација и са учешћем на међународним научним скуповима ван Црне Горе, са трибинама у познатим свјетским центрима науке. Све је то више пута бројније од активности која се одвијала по програму ЦАНУ и све је то допринијело афирмацији наше науке и нашег друштва у цјелини. Умјесто даљег набрајања и анализе реченог – отворићу питање: колико су и како наши медији обавјештавали јавност? Доста тога је прећутано. А на другој страни се фаворизује популизам, који се, чак, супротставља неспорним научним истинама. Узгред ћу рећи да се тиме ускраћује једно од битних права грађана – право на правовремену информацију – потпуну и истиниту.

Када је ријеч о историографији, рекао бих да овдје није изостала само објективна информација већ се пошло у превредновање историјских вриједности са циљем да се корјенито измијени идентитет већинског народа Црне Горе. Умјесто научне, – пружа нам се алтернативна историја са искошене тачке гледишта: небитном се придаје већи значај од оног што је битно и што као такво заслужује већу пажњу. Зато професионални историчари не прихватају такве „иновације” историје. Немоћни да се одупру, једноставно се повлаче. Моћ медија је одиста – неслућено велика. Вјереујем да ћемо у ЦАНУ организовати расправу на ову тему, па ћу се засада задовољити навођењем неких еклатантних примјера.

Недавно смо имали прилику да преко ТВ пратимо научни скуп у организацији невладиних организација, – на врло актуелну тему доношења новог устава. Један скуп је максимално презентиран на телевизији, а други је игнорисан па ни ријеч није саопштена. Истини за вољу, био је индиректно нападнут до неукуса. Као да се хтио потријети утисак који је остварен и без медијске пратње. Други примјер. Оспоравајући при-

мједбе да у госте позива само – одабране, један ТВ водитељ – врло популарне емисије каже да су његови гости били, углавном, врло познате личности. Свако, па и он сам, могао би саставити много репрезентативнију листу од оних које до сада није позивао у госте – због неподобности. Трећи примјер. Недавно је у Подгорици промовисана књига једног публицисте – новинара о политички врло актуелној теми. Из медија сам сазнао да је било 6-7 промотера – ниједан из струке. Изговорене ласкаве оцјене нијесу се чуле ни на промоцији капиталног дјела о историји Црне Горе, чији је аутор угледни научник и познати академик. Хајде да поменем и Лексикон – групе аутора, углавном скромног знања и звања. У неким медијима је помпезно најављен. Други су га игнорисали. А трећи су га сасвим оспоравали. Све то говори да су основни мотиви реакције били више политички. Стручна критика га је оћутала.

Хтио сам рећи да се у ствари његује некритичан однос, да се преферирају нестручни – они су баш зато подобни. Нека гласила су некада на томе повећавала свој тираж, сада су пред гашењем, или се још увијек вјештачки одржавају. Због таквог односа медија, никада није било више судских епилога, него данас. Чак се и не отвара полемика, већ се директно иде на суд. Најзад ћу рећи да је прије пар дана у ЦАНУ одржана трибина на тему – *Етичке обавезе у јавним комуникацијама*. Сала је била препуна. Пробрана интелектуална публика, како се у жаргону каже. Електронских медија није било да обавијесте јавност – због које и постоје. Угледни аутор је нагласио да је етичност императив прогресивног друштва. Поготово када је оно у транзицији. Указао је и на одговорност медија. Свеједно, или узалуд. Угледном научнику није потребна додатна афирмација. Али је његова мисао била потребна јавности.

Лалић је писао да је идеологија пролазна. Још 1984. године, Орвел је рекао: „Бити идеолошки исправан – значи не мислити, немати потребе да се мисли. Бити идеолошки исправан – значи бити несвјестан”. А ми би смо томе још додали да је стварност јача од сваке идеологије. Врло је слојевита. Да бисмо је боље упознали, требало би је раставити на дијелове. Важан њен дио свакако је област образовања, културе и науке. Умјесто таквог приступа стварности, појављују се, нажалост, аутори којима је националност занимање. Пред њима, захваљујући медијима, узмичу озбиљни аналитичари духа.

Из личног искуства знам да постоје листе забрањених стваралаца код многих редакција. Слично се дешава и са неким популарним трибинама на којима се не појављују ствараоци чак по 5-6 година, иако су до

тада значајно партиципирали у њиховим програмима. Црна Гора је и по том основу подијељена. Тачно се зна са које трибине ко може да говори.

У једној ТВ емисији позван сам да учествујем, да партиципирам са 8-10 минута. Како је договорено, тако је и снимљено. Моја елаборација о предности заједничке државе, била је хируршки секцирана – добио сам само један минут. Уредник је добио простор да нападне моје ставове, који и нијесу дошли до јавности. Наравно, ово нисам схватио као приоритетни напад на моју личност, већ као улагивање политичкој елити. Нешто слично ми се десило и када сам гостовао у једној емисији приватне телевизије, на тему о Тринаестојулском устанку. Скромно образовани водитељ ишћуђавао се мојим оцјенама неких историјских догађаја, представљајући их као измишљене и неутемељене. А било је ријечи о врло познатом. Обичан гледалац је закључио да је тиме нанесена штета управо тој телевизији. Знање је ограничено, а незнање је без ограничења. Медији су најдинамичнији сегмент друштва, нарочито када информишу, али и када дезинформишу. Уосталом, још је Марк Твен рекао: „И јавно мишљење се може купити”. Нажалост!

Наравно, моје лично искуство није једини примјер. Нити најеклавантнији примјер. Многи овдје присутни би могли обогатити ову тему својим личним искуством.

На основу изложених примјера, отвара се питање: колико је наша јавност о свему томе информисана? И одговарам: недовољно. Опет питање: а зашто? И моје мишљење: зато што је тај простор уступљен другима. А зашто је уступљен њима? Е ту је кључ рјешења за оно о чему расправљамо и посебно за третман стваралачке критике у медијима. Хтио сам рећи да тема *Стваралачка критика и медији у Црној Гори* заслужује посебан научни пројекат, баш као што нас је сада окупила тема *Образовање и медији*, која ће нам подарити и ваљани зборник радова. Заслугом државних медија знамо шта мисли званична Црне Гора о било чему. Али не знамо шта о битним стварима мисле наши истакнути мислиоци, шта раде, како и о чему пишу. Заслугом државних медија, знамо када нас хвале извана. Али не знамо када нас и због чега критикују. Та црно-бијела слика траје, иако је хаос ублажен. У име општег напретка, жељели би смо да је сасвим нема.

Евидентна затвореност медија штети у првом реду њима, затим читаоцима и најзад средини која се са тиме мири. Број равнодушних се стално повећава. На референдуму смо имали задивљујућу излазност бирача, на тек завршеним изборима у Зети излазност је једва прешла 60%.

Равнодушност поспјешује медиокритете. Као посљедица се јавља смањени број корисника медија. Тако слаби њихова друштвена улога.

Друга слабост таквог стања је појава монополизма. Монополи никада и никоме нису добра донијели. Не могу ни медијима. Напротив, игноришући стваралаштво и блатећи ствараоце, они наносе штету друштву у цјелини.

Моје излагање завршићу констатацијом да у данашњем свијету медији добијају или губе рат. Информишу, али и дезинформишу. Претварају поразе у побједи. И обратно. Стварају хероје и издајнике – како им је шта по вољи. Толико им је снага порасла. Имају заиста изузетну моћ. Одржавају се на медијском простору или пак тону у неповрат. Друштво трпи штету и када их прихвата и када их одбацује – зависно од њиховог дотадашњег утицаја на јавност. Просто је невјероватно да се не схвата колика је штета нанесена укидањем часописа *Стварање* и ревије *Овдје*, колика се штета наноси науци нередовним изласком њихових гласила, од којих нека имају стаж и од осамдесет година. Још нису завршене радње за покретање часописа нашег Универзитета, који је као једини Универзитет у Подгорици без свога гласила. На срећу, *Стварање* је опет почело да излази, као и неки регионални часописи (*Мостови*). Поједини часописи имају боље услове за рад; вјерујемо да ће и ревија *Овдје* поново заузети своје мјесто у културном простору Црне Горе.

Отворени медији и стваралачка критика потребни су науци и друштву, али и њима самима. Медији промовишу и популаришу стваралачку критику, а она помаже њиховој афирмацији. Ако су они у кризи, и друштво у цјелини је у кризи. Остаје за дубљу анализу ко је катализатор кризе из тог међусобног односа. Медији одиста јесу у кризи. Наука се једва одржава. Једни без других не могу напријед. Равнодушност је опасна по медије, као што је одлив мозга погубан за науку. Напредак друштва је извјестан када се улаже у школовање младих и даровитих, њихово усавршавање. Памет је данас на високој цијени. Једино је она сигурна инвестиција. Мале државе могу партиципирати у савремене системе глобализације једино својом памећу.

На крају излагања, морамо констатовати да је слобода мишљења цивилизацијска тековина. Морамо се залагати за толеранцију дијалога и када не прихватамо изложене ставове. Поготово у стваралачкој критици. Свако има право на своје мишљење и на своје заблуде. Нисам први који каже да не вјерује у будућност науке истомишљеника, па ни у будућност таквог друштва. То некако склизне у тоталитаризам. Јер сваки човјек је јединка за себе.

Умјесто закључка упутићу комплименте нашем најмлађем, у ствари тек основаном *Одбору за педагогију и психологију*, за храброст да се определијели за једну овакво суптилну тему. Окупили су ствараоце који имају шта да кажу. И који знају да кажу шта хоће и шта желе. Видјећемо како ће овај Скуп бити медијски пропраћен.

Ово сам, наравно, могао рећи и на почетку излагања. Опредијелио сам се, ипак, за крај – да би утисак био што упечатљивији.